

ანა მირიანაშვილი

Ana Mirianashvili

„ნაცარქექიას“ ინტერპრეტაციისა და ინსცენირების საკითხი
ქართულ თეატრში

“Natsarkekia” – the interpretation and staging of the fairy tale in
Georgian Theatre

ისევე როგორც მსოფლიოს სხვა ქვეყნებში, მეოცე საუკუნის დასაწყისამდე არც საქართველოში არსებობდა პროფესიული თეატრი ბავშვებისთვის. თბილისში, ქალთა და ვაჟთა სასწავლებლების მოსწავლეები წელიწადში ერთხელ მიჰყავდათ თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრში, ამას გარდა, კერძო პირები წელიწადში რამდენჯერმე აწყობდნენ კოტე მარჯანიშვილის სახელობის (იმხანად სახალხო სახლის) და ა.გრიბოედოვის სახელობის თეატრების შენობებში საბავშვო სპექტაკლებს, ე. წ. „დილებს“, თუმცა მათი მხატვრული ღირებულება ფრიად საკამათო იყო. ხშირად იმართებოდა ილიას, აკაკის, ვაჟას, შიო მღვიმელის, ეკატერინე გაბაშვილის და სხვა ქართველ მწერალთა ლიტერატურული სადამოები. სკოლებში იმართებოდა ე. წ. „ლიტერატურული გასამართლებები“, მხატვრული კითხვის სადამოები და სამოყვარულო სპექტაკლები, თუმცა იმ დროს, შედარებით ახლად ჩამოყალიბებულ პროფესიულ ქართულ თეატრში საგანგებოდ ბავშვებისთვის განკუთვნილი წარმოდგენები არ დადგმულა.

მსახიობისა და რეჟისორის, ნიკო გვარამის მოგონებებში ვკითხულობთ: „საქართველოში საბავშვო წარმოდგენები ხშირად იდგმებოდა, რომლებშიც თვითონ ბავშვები მონაწილეობდნენ. 1910 წელს „ჯეჯილის“ რედაქციამ მომმართა წინადადებით, რათა ერთ-ერთი სასწავლებლის მოსწავლეთა მონაწილეობით ჩვენი თეატრის შენობაში დილის წარმოდგენა დამედგა მოსწავლეთათვის. ბავშვების მონაწილეობით დავდგი პიესა „მდგმური“, რომელიც ჟურნალ „ჯეჯილშივე“ იყო დაბეჭდილი. იდეა საქართველოში საბავშვო თეატრის დაარსებისა პირველად მსახიობმა ელო ანდრონიკაშვილმა წამოაყენა. მახსოვს, მან გეგმაც კი წარადგინა თბილისის საბჭოში, მაგრამ ყურადღება არავინ მიაქცია, რადგან საქართველოში საბავშვო თეატრის დაარსების საკითხი ჯერ კიდევ არ იყო მომწიფებული. ჩვენ

თვითონ, თეატრის მსახურთ, ვერ წარმოგვედგინა, რომ ჩვენს ბავშვებს საკუთარი თეატრი ექნებოდათ და განსაკუთრებული რეპერტუარიც დასჭირდებოდათ.“¹

ჯერ კიდევ ოქტომბრის რევოლუციამდე რამდენიმე ხნით ადრე, სახელგანთქმული საზოგადო მოღვაწე და მწერალი შალვა დადიანი და განსაკუთრებით კი მისი მეუღლე, მსახიობი ელო ანდრონიკაშვილი ბავშვებისთვის თეატრის შექმნაზე ოცნებობდნენ: „ძველად, განსაკუთრებით 1900 წლიდან, საბავშვო წარმოდგენების ჩანასახი სკოლებიდან და ოჯახებიდან მოდიოდა. ამას ხელს ვუწყობდით ის მსახიობები, რომლებსაც მრავლად გვყავდა ნათესავი ბავშვები, მაგრამ უბედურება ის იყო, რომ ქართული საბავშვო პიესები არ მოგვეპოვებოდა და რუსულ საბავშვო შესაფერის პიესებსაც ვერ ვშოულობდით. დიდი ძეგნის შემდეგ, ძლივს მივაგენით ჩვენთვის გამოსადეგ რუსულ საბავშვო პიესას „ყვავილთა შორის“, რომელიც ჩვენმა პედაგოგმა, ლუარსაბ ბოცვაძემ გადმოაქართულა.“² - იხსენებდა ელო ანდრონიკაშვილი. საბავშვო მწერლის, კლავდია ლუკაშევიჩის პიესაში უხვად იყო კომიკური პასაჟები, ცეკვა-სიმღერა. ეს პიესა მეტად პოპულარული ყოფილა მეოცე საუკუნის დასაწყისის რუსეთში და დიდი წარმატებით იდგმებოდა ძირითადად პროვინციულ სცენებზე, ასევე სკოლებსა და ოჯახებშიც.

ელო ანდრონიკაშვილისა და ქეთევან ტატიშვილის მიერ დადგმული წარმოდგენა შეგვიძლია მივიჩნიოთ, როგორც ერთგვარი ჩანასახი, პროფესიული საბავშვო თეატრის შექმნისკენ გადადგმული პატარა ნაბიჯი. მართალია, ე. ანდრონიკაშვილმა ავადმყოფობის გამო ეს საქმე ბოლომდე ვერ მიიყვანა, მაგრამ მის მიერ დედაქალაქის საბჭოში შეტანილმა პროექტმა გარკვეული როლი მაინც ითამაშა შემდგომში მოზარდ მაყურებელთა თეატრის დაარსების საქმეში.

ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ, საბჭოთა ხელისუფლებამ სახელმწიფო მნიშვნელობის მიზნად დაისახა მოზარდი მაყურებლისთვის საგანგებო თეატრის შექმნა, რომელიც პარტიას ჭეშმარიტი საბჭოთა მოქალაქის სულიერ და იდეურ აღზრდაში უნდა დახმარებოდა. 1921 წლიდან ერთმანეთის მიყოლებით იხსნება მოზარდ მაყურებელთა თეატრები მოსკოვსა და სანქტ-პეტერბურგში, საბჭოთა რუსეთის სხვა დიდ ქალაქებსა და შემოერთებული რესპუბლიკების დედაქალაქებში. უკვე გასაბჭოებულ საქართველოში მოზარდ მაყურებელთა ქართული თეატრის დაარსებას წინ უძღოდა მოზარდ მაყურებელთა რუსული დასის დაფუძნება.

¹ გვარამე ნ., თეატრალური მემუარები; წიგნი მეორე; გამომცემლობა „ხელოვნება“, თბილისი, 1952, გვ. 116

² ღვინიაშვილი ა., მოზარდ მაყურებელთა ქართული თეატრი; გამომცემლობა „ხელოვნება“, თბილისი, 1956 წ, გვ 12.

ამიერკავკასიაში პირველი საბავშვო თეატრი თბილისში, რკინიგზელთა დრამატული წრის ბაზაზე აღმოცენდა და პირველი მსახიობები არა პროფესიონალი მსახიობები, არამედ მოყვარული რკინიგზელები იყვნენ. რუსული საბავშვო თეატრის დაარსებიდან მოკლე ხანში აქტიურად დადგა ქართული საბავშვო თეატრის გახსნის საკითხიც და უკვე 1928 წლის ბოლოს თბილისში ორი საბავშვო დასი - ქართული და რუსული მოზარდ მაყურებელთა თეატრი ფუნქციონირებდა.

„1927-28 წლის სეზონში „წითელ თეატრში“ ვმუშაობდი, - იხსენებს მსახიობი ნიკო გვარამე - სეზონი რომ დამთავრდა, გაზაფხულზე ერთ-ერთმა ჩვენმა მსახიობმა მითხრა, დოდო ანთაძე საბავშვო პიესას დგამს და ჩვენი ახალგაზრდა მსახიობები მიიწვიაო. მართლაც, დოდო ანთაძის ხელმძღვანელობით, ახალგაზრდა რეჟისორმა გრიგოლ სულიაშვილმა მოსწავლეთათვის დადგა პიესა „ტომ სოიერი“. მეორე წარმოდგენისათვის დ. ანთაძემ მიიწვია ალექსანდრე თაყაიშვილი და დასადგმელად შესთავაზა საბავშვო პიესა „რობინ ჰუდი“. ალექსანდრე თაყაიშვილმა, მაშინ სრულიად გამოუცდელმა რეჟისორმა, მოჰკიდა ამ საბავშვო პიესას ხელი და დიდის სიყვარულით დადგა. ეს იყო ალექსანდრე თაყაიშვილის დებიუტი.“³ მანამდე „რობინ ჰუდი“ რუსულ დასში დაიდგა (პრემიერა შედგა 1927 წლის აპრილში), საინტერესოა, რომ ამ შემთხვევაშიც და შემდეგაც, მრავალი წლის განმავლობაში, მოზარდ მაყურებელთა ქართული და რუსული დასები ხშირად დგამენ ერთსა და იმავე პიესას, ერთსა და იმავე პერიოდში; პირველ ეტაპზე კი, ქართული დასი დიდწილად საზრდოობდა მოზარდ მაყურებელთა რუსულ თეატრში დადგმული პიესებით.

მომდევნო წლებში დაიდგა: ნატალია საცისა და ვ.სელიხოვას რევოლუციური სულისკვეთებით განმსჭვალული პიესა „ფრიც ბაუერი“, რომელიც ქართულ ენაზე კარლო კალაძემ თარგმნა, ნიკოლაი შესტაკოვის „ალტაელი რობინზონები“ (თარგმნა სიმონ ჩიქოვანმა) ვსევოლოდ კურდიუმოვის „კაცი შავი სათვალეებით“ (თარგმნა ალექსანდრე მიქელაძემ) პიესა ეხებოდა კომკავშირელთა ბრძოლას იტალიური პოლიციის წინააღმდეგ, შალვა დადიანის „ბოთე და კუსპარა“, აკაკი კერესელიძის ანტირელიგიური საბავშვო პიესა „ემმაკი“ და სხვა. პირველ ორ სეზონში დაიდგა 9 პიესა, აქედან მხოლოდ სამი იყო ორიგინალური ქართული პიესა: „ბოთე და კუსპარა“, „გოჩა“ და „ემმაკი.“ პირველი 10 წლის განმავლობაში დაიდგა 42 პიესა, რომელთა ძირითადი თემები იყო: წარსული რევოლუციური ბრძოლების ნიმუშები, სამოქალაქო ომის ეპიზოდები, პარტიზანული მოძრაობა, დიდი ბელადებისა და რევოლუციონერების გმირული ცხოვრება და მოღვაწეობა, კომკავშირელთა ბრძოლა სოციალისტური სახელმწიფოს განმტკიცების საქმეში, საბჭოთა კავშირისა და

³ გვარამე ნ. თეატრალური მემუარები, წიგნი მეორე, გამომც. „ხელოვნება“, თბილისი, 1952, გვ 117

საქართველოს სოციალისტური, კულტურული ცხოვრება, გამომგონებლები და ტექნიკის მიღწევები, ბავშვთა სოციალური, ინტერნაციონალური, ანტირელიგიური აღზრდა, მუშათა და ახალგაზრდათა რევოლუციური მოძრაობა კაპიტალისტურ ქვეყნებში და სხვა.

მოზარდ მაყურებელთა თეატრი მწვავედ განიცდიდა საბავშვო დრამატურგიის ნაკლებობას. ქართველი მწერლების ნაწილს ჰქონდა ამ სფეროში მუშაობის მცდელობა, თუმცა მათი უმეტესობა მხოლოდ თითო პიესით თუ შემოიფარგლებოდა. შეიძლება ითქვას, რომ პირველი პერიოდის საბავშვო დრამატურგები არიან სიმონ მთვარაძე და გიორგი ნახუცრიშვილი, ასევე მოზარდ მაყურებელთა თეატრის მსახიობები: გიორგი დარისპანაშვილი, გიორგი როსება, ალექსანდრე კაჭკაჭიშვილი და კუკური გოგიაშვილი, თუმცა გიორგი ნახუცრიშვილის პიესებისგან განსხვავებით, დანარჩენთა ნაწარმოებები მხოლოდ თითოჯერ დაიდგა და მალევე მიეცა დავიწყებას.

1934 წელს საბჭოთა მწერლების პირველ ყრილობაზე დამტკიცდა „სოციალური რეალიზმის“ თეორია, რომელიც ხელოვნების ყველა დარგის ოფიციალურ დოქტრინად იქცა; კვლავ მისაღები გახდა ლიტერატურის ორი ჟანრი - კლასიკური ლიტერატურა და ზღაპრები, თუმცა მათი გადააზრება უნდა მომხდარიყო სოციალისტური რეალიზმის პოზიციიდან. ამ პერიოდიდან მოზარდ მაყურებელთა თეატრები უკვე თავისუფლად ამრავალფეროვნებენ რეპერტუარს კლასიკური დრამის ნიმუშებით. ზღაპრის „დაბრუნება“ კი დიდწილად განპირობებული იყო საბჭოთა საბავშვო დრამატურგიის ნაკლებობით. იმავე ყრილობაზე გამოვიდა ცნობილი პოეტი და დრამატურგი სამუილ მარშაკი და კოლეგებს მოუწოდა შეექმნათ საბჭოთა იდეოლოგიის ამსახველი ახალი ზღაპრები. 1934 წლის საკავშირო ყრილობაზე სამუილ მარშაკის მოწოდებამ რეპერტუარში ზღაპრების დაბრუნებასთან დაკავშირებით დიდი გავლენა მოახდინა ყველა საბავშვო თეატრზე მთელს საბჭოეთში. ამ დრომდე საბჭოთა იდეოლოგები მიიჩნევდნენ, რომ ზღაპარი აფერხებდა ბავშვის გონებრივ განვითარებას, დევები და ურჩხულები მათ შიშს უღვივებდნენ და რაც ყველაზე მთავარია, ზღაპარს ბავშვი გადაჰყავდა ფანტაზიის სამყაროში, რაც აზიანებდა მის არამყარ ფსიქიკას, რეალური ცხოვრებისგან შორს მიჰყავდა და ამიტომ შეიძლებოდა მოზარდის გონებაში საბჭოთა სინამდვილეზე არასწორი წარმოდგენა ჩამოყალიბებულიყო. თუმცა 30-იანი წლების მეორე ნახევრიდან საკავშირო ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებებმა გააქარწყლეს ეს არგუმენტები და გადაწყდა, რომ ზღაპრების უმრავლესობა გამოხატავს კლასობრივ ბრძოლას და საუკეთესო მასალაა საბჭოთა ბავშვის სულიერი ზრდისათვის.

სწორედ ამ პერიოდში დაიწყო მოზარდ მაყურებელთა ქართულმა თეატრმა მუშაობა ზღაპრების ლიტერატურულად დამუშავების მიმართულებით. პირველი მცდელობა გიორგი ნახუცრიშვილსა და ბორის გამრეკელს ეკუთვნის - ქართული ზღაპარი „ნაცარქექია“ 1936 წელს დაიდგა. აღსანიშნავია, რომ „ნაცარქექიობით“ პირველად აკაკი წერეთელი დაინტერესდა, ზღაპარი პროზადაც გადაამუშავა და პოემადაც აქცია. აკაკი წერეთლის 1899 წელს დაწერილ „კუდაბზიკეთში“, რომელიც ავტორმა ზღაპრული მოთხრობის ჟანრს მიაკუთვნა, ვხვდებით უარყოფით კონტექსტში გამოყვანილ პერსონაჟებს: ტილაძეებს, რწყილაძეებს - ნაცარქექიებს. შეიძლება ითქვას, რომ ეს უფრო იმდროინდელი საზოგადოების მანკიერი მხარეების მამხილებელი სატირაა და საბავშვო ლიტერატურასთან არანაირი კავშირი არ აქვს, თუმცა ჩვენთვის საინტერესო ისაა, რომ პოეტმა ნაცარქექიაში დაინახა ერთგვარი ნიღაბი, რომლის საზოგადოებრივ ტიპად გადაქცევა შეიძლებოდა. მან ეს ნიღაბი გადაამუშავა და ნეგატიური კონტექსტის თვისებებით დატვირთა. იგივე მოხდა სანდრო შანშიაშვილის შემთხვევაშიც, რომელთანაც ნაცარქექია მკვებარა და ჭორიკანა პერსონაჟია. ზღაპარი „ნაცარქექია“ პირველად გაასცენიურა მწერალმა დავით ნახუცრიშვილმა (გ.ნახუცრიშვილის მამამ) „ნაცარქექია-კიკილას“ სახელწოდებით. მისი ჟანრი განისაზღვრა როგორც „ანტირელიგიური ხასიათის პიესა“, დაიბეჭდა ჟურნალ „ნაკადულში“ და 1923 წელს დაიდგა წითელარმიელთა კლუბში (ამჟამად ალექსანდრე გრიბოედოვის სახელობის თეატრი).

გიორგი ნახუცრიშვილისა და ბორის გამრეკელის ინსცენირებაში ნაცარქექიას უკვე ჩამოყალიბებული სახე აქვს, ყოველი ჩვენგანისთვის კარგად ნაცნობი პერსონაჟია: მხდალი, მშიშარა, მკვებარაც, მაგრამ ამავე დროს გამჭრიახი გონების პატრონი. *ტვინით სავსე ვარ, ტვინიან კაცს კი მოხერხება აქვსო* - ეს ნაცარქექიას სიტყვებია. ავტორებმა გარკვეულწილად მისი შელახული სახელის რეაბილიტაცია სცადეს და პერსონაჟი დაუპირისპირეს ხალხის მძარცველებს, უსამართლობას, ბოროტ ძალას, ცრუ მოსამართლეებსა და გაუმაძღარ მონარქს. ამგვარად ხალხურმა ზღაპარმა სახე იცვალა და სულ სხვა მორალის, სხვა იდეის მატარებელი გახდა. პიესა მალევე ითარგმნა რუსულ ენაზე და დაიდგა როგორც თბილისის მოზარდ მაყურებელთა რუსულ თეატრში (1939 წ.), ასევე საბჭოთა კავშირის სხვა საბავშვო თეატრების სცენებზეც. მოზარდ მაყურებელთა ქართულ თეატრში კი „ნაცარქექია“ რამდენჯერმე დაიდგა (ბოლო ვერსია 2013 წელს თეატრის სამხატვრო ხელმძღვანელმა, დიმიტრი ხვთისიაშვილმა დადგა და თეატრმა 300-ზე მეტი წარმოდგენა ითამაშა). წლების განმავლობაში ეს პიესა საბავშვო რეპერტუარის განუყოფელი ნაწილი გახდა, ნაცარქექია კი ბავშვების საყვარელ პერსონაჟად იქცა, რაც თავისთავად საინტერესო ფენომენია - გმირულ-ჰეროიკული და რევოლუციური პათოსით განმსჭვალული

წარმოდგენების ფონზე მაყურებელს უყვარდება უქნარა, ზარმაცი და ფრიად გაქნილი პერსონაჟი.

გიორგი ნახუცრიშვილი რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში მჭიდროდ თანამშრომლობდა მოზარდ მაყურებელთა თეატრთან. „ნაცარქექიას“ მსგავსად გადაამუშავა სხვა ხალხური ზღაპრებიც და დაწერა ორიგინალური საბავშვო პიესებიც: „ჭინჭრაქა“, „კომბლე“, „აჩაკუნე“ და სხვა. გაასცენიურა ალექსანდრე პუშკინის „კაპიტნის ქალიშვილი“, ილია ჭავჭავაძის „გლახის ნაამბობი“, თარგმნა სერგეი მიხალკოვის პიესა „საგანგებო დავალება“, ო. ფორშისა და გრუზდევის „გორკის ბავშვობა“, ვოინიჩის „კრაზანა“ და სხვა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გიორგი ნახუცრიშვილი აგრეთვე გატაცებული იყო გამოჩენილი რევოლუციონერების მხატვრული სახეების შექმნით, რომელიც „დააგვირგვინა“ პიესებით „სიჭაბუკე ბელადისა“ და „ავლაბრის სტამბა“.

თბილისის მოზარდ მაყურებელთა თეატრის გარდა, პიესა „ნაცარქექია“ სხვადასხვა დროს მრავალჯერ დაიდგა საქართველოში არსებულ თითქმის ყველა დრამატულ, თოჯინების, სახალხო თეატრებში; სკოლებთან არსებული სამოყვარულო დასები და თეატრალური სტუდიებიც კი დღემდე ხშირად ირჩევენ გიორგი ნახუცრიშვილის მიერ გაპიესებულ ამ ზღაპარს. საინტერესოა, რომ პიესა ხშირად განიცდის ტრანსფორმაციას, ზოგჯერ დამდგმელი რეჟისორები გარკვეულ სცენებს ან პერსონაჟებს ამოიღებენ, ან, პირიქით, ჩაამატებენ ხოლმე, თუმცა, როგორც წესი, ეს ცვლილებები კონკრეტულად გ.ნახუცრიშვილის მიერ გადაამუშავებული ზღაპარ-პიესის ფარგლებში ხდება და არა თავად ზღაპრის დედანში. როგორც ვხედავთ, „ნაცარქექიას“ ტექსტის ინტერპრეტაციის პროცესი ქართულ პროფესიულ თუ სამოყვარულო თეატრში კვლავ მიმდინარეობს და შესაძლოა, სამომავლოდ მან კიდევ სხვაგვარი მიმართულებაც შეიძინოს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გვარამე ნ. თეატრალური მემუარები, წიგნი მეორე; გამომცემლობა „ხელოვნება“, თბილისი, 1952

თბილისის მოზარდ მაცურებელთა სახელმწიფო რუსული თეატრი, შემდგენელი - კოტე ნინიკაშვილი, რედაქტორი - ნოდარ გურაბანიძე, საქართველოს თეატრალური საზოგადოება, თბილისი, 1977 წ

კუპრაშვილი გ. „მე ისევ თქვენზე ვფიქრობ“, გამომცემლობა ხელოვნება, 1962

ნოდარ დუმბაძის სახელობის მოზარდ მაცურებელთა სახელმწიფო თეატრი - 90, საიუბილეო ალბომი, თბილისი, 2018

ქორქია რ. გაზ. „კომუნისტი“, „მოზარდ მაცურებელთა ქართული თეატრის მუშაობისთვის“; 1934 წ

ღვინიაშვილი ა. მოზარდ მაცურებელთა ქართული თეატრი, გამომცემლობა ხელოვნება, თბილისი, 1956 წ

ჭაბაშვილი მ. მოგონებები, დიოგენე, 2006 წ